

БІБЛІОТЕЧКА
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В. СТЕФАНИК

ОПОВІДАННЯ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ.

КРАСНЕ ПИСЬМЕНСТВО.

Васильченко.—Оповідання. 81 ст.	25 к.
Вишня Остап.—Літературні усмішки. 25 ст. . .	25 к.
„Гарт“.—Альманах перший. 175 ст.	2 крб. 20 к.
Досвітній О.—Тюнгуї, новели з китайського життя, 139 ст.	1 крб. 20 к.
Короленко В.—Твори, т. I, II, и III.	—
Коцюбинський М.—Твори, т. I. 224 ст.	50 к.
Коцюбинський М.—Твори, т. II. 309 ст.	50 к.
Коцюбинський М.—Зарізяка. 29 ст.	10 к.
Коцюбинський М.—Кат. 32 ст.	10 к.
Коцюбинський М.—Коні не винні. 32 ст.	10 к.
Кулик І.—Зелене серце. 48 ст.	40 к.
Панченко.—До перемоги (декламатор). 336 ст. . .	1 крб. 40 к.
„Плуг“—Літературний альманах, 218 ст.	2 крб. 50 к.
Стефанік.—Кленові листки. 330 ст.	1 крб. 25 к.
Тесленко А.—З книги життя. 61 ст.	25 к.
Хвильовий.—Сині етюди (проза). 198 ст.	50 к.
Хоткевич.—Камінна душа. Повість. 301 ст. . . .	60 к.
Шевченко Т.—Кобзар. Ювілейне вид. 332 ст. . .	50 к.

БІБЛІОТЕКА МОЛОДОГО ЛЕНІНЦЯ:

Винниченко.—Кумедія з Костем. 21 ст.	15 к.
Винниченко.—Федько-Халамидник. 207 ст. . . .	45 к.
Винниченко.—Хто ворог. 32 ст.	15 к.
Винниченко.—Марий Мирон. 202 ст.	55 к.
Грінченко.—Ксеня та інші оповід. 121 ст.	40 к.
Короленко В.—Діти підземелля. 43 ст.	8 к.
Рубакін.—Корали й Люди. 46 ст.	25 к.
Франко.—До світла. 39 ст.	15 к.

2012

В. 2626

[891.79-32]

В. СТЕФАНІК

ОПОВІДАННЯ

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00598107 (U)

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1925

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

№ 34392

Д. У. Д. № 682 - Київ.
Держтрест „Київ-Друк“, друк. № 2,
Пушкінська, 4 Зам. № 542—500А

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК.

Василь Стефаник—видатніший з сучасних наших галицьких письменників. Він народився р. 1871 в селі Русові, Снятинського повіту, в Галичині, в селянській сім'ї; скінчив гімназію, а потім здобув вищу освіту в Краковському та Віденському університетах. Писати почав Стефаник давно, але написав порівнюючи дуже небагато, кілька десятків коротеньких оповіданнів, так званих мініатюр. Проте, невеликі ці оповідання поставили Стефаника на визначне місце в нашому письменстві, і можна сказати, що він є найбільший з письменників в сучасній літературі. Творчість Стефаника така, що хоч писати він почав ще наприкінці минулого століття, але оповідання його нічого не втратили в своїй цікавості й в своєму значінні ще й для нашого часу. Селянин з походження, він увесь свій талант віддав на те, щоб змалювати нужденне, гнітюче життя галицьких селян. Галицький селянин-українець перебуває вже довгий час під жорстоким утиском

імперіялізму та капіталізму; в жахливій нужді в темноті повній, в лабетах визиску, експлоатації та знущання; напівголодний, пригнічений проводить він страшну боротьбу за життя. Визволення, що прийшло для українського селянина на Наддніпрянщині, ще не торкнулося його галицького брата; тому майже все, що розказав про життя галицького селянина Стефаник, має живе значіння жахливої дійсности.

Стефаник цікавий не тільки реалістичним змістом своїх творів. Він—великий майстер оповідання, що просто, спокійно, без зайвих слів, стисло розказує все, як було, і цим одним утворює найміцніше вражіння. Він уміє завжди знайти в житті людини дрібніші рисочки, окремі характерні менти, що відразу, як живу, ставлять перед нами цю людину.

Б. Якубський.

СИНЯ КНИЖЕЧКА

СИНЯ КНИЖЕЧКА.

Отой Антін, що онде п'яний викрикує на толоці, був усе якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а ніщо в руки. Купить корову, а та й здохне, купить свиню, та й решетину дістане. Кожний раз отак.

Але як умерла йому жінка, а за нею і два хлопці, та й Антін, як не той став. Пив та пив, та пив; пропив поле, пропив город, а тепер хату продав. Продав хату, взяв собі від вийта синю книжку службову та й має йти десь найматися, служби собі шукати.

Сидить отам п'яний та й рахує, щоб село чуло, кому продав поле, кому город, а кому хату.

— Продав та й аминь! Не мов—та й ренга! Не мо-о-в. Ей, коби дід мій та підвісся із гроба! Мосьбане, штири воли як слимаки, двадцять штири морги поля, хати на ціле село! Все мав. А тепер—дивись!

Показував селові синю книжечку.

— Ой, п'ю та й ще буду. За своє п'ю, ні

кому до того діла немає. А він мені каже: мой, пронив єси ґрунт! Печатку прибиває та й картає! Е, я ще не таких воїтів видів!

— Аби тобі так умірати легко, як мені, газді, легко.

— Йду я з хати, геть цілком вже вихожу та й поцілував поріг та й іду. Не моє—та й решта! Бий як пса від чужої хати! Можна—прошу. Було моє, а тепер чуже. Вихожу на-двір, а ліс шумить, словами говорить: вернися, Антоце, до хати, вернися, гей!

Антін б'ється обидвома кулаками в груди, аж гомін селом іде.

— Знаєте, жаль такій прийшов, що раз жаль! Вхожу назад до хати. Посидів, посп-дів, та й вихожу—не моє, що маю казати, коли не моє...

— Аби так моїм ворогам конати, як мені було з своєї хати виступати!

— Вихожу я на-двір, та й ні, так обма-рило. Зелений мох на хаті, треба було-б її пошивати. Камінь, вода—не я тебе буду, не-бого, пошивати. Камінь,—аби камінь, і той тріснув би од жалю!

Антін по сім слові гатить руками у землю, як у камінь.

— Сів я на призьбу. Ще небіжка мастила, а я глину тачками возив. Ліни хочу встати, а

призба не пускав, А мені жаль, не жаль, ні!
Але таки гину... Сижу я та реву, так реву
як би з мене хто паси дер. Люди ззираються
на покаяннє.

— Ади, отам коло воріт та піп проці ка-
зав. Увесь мир плакав. Порядна, каже, жона
була, працювала....

— Перевертайтеся в гробі, небожата, бо я
лайдак. Пронив усе, що до нитки. І полотни
пронив. Чуєш, Маріє, та й ти, Василюку, та й
ти, Юрчику, тепер батько буде у рантухових
сорочках ходити та жидам води доносити...

Ангін тепер показує на війтову хату.

— Але війтиха—добра жінка. Винесла мені
хліб на дорогу, аби війт не видів. Най пан бог
твоїм дітям годить, де вони поступлють. Най
вам бог усім дає ліпше, як мені...

— На якій гатунок я маю на чужій призбї
сидіти? Йду. Липи поступив з неї, а вієна
в плач. Заплакали, як маленькі діти. Ліє їм на-
повідать, а вони сльозу за сльозою просіка-
ють. Заплакала за мною хата. Як дитина за
мамою—так заплакала.

— Обтер я полою вікна, щоб за мною не
плакали, бо дурно, та й виступив звідти ціл-
ком...

— Ой, легко, як каміня гризти. Темний
світ навперед мене...

Антін обводить рукою довкола себе.

— Ось, в ще гроші, але буду пити. З нашими людьми нап'юся, з ними пустю. Най знають, як із села я виходив.

— Дивись—у пазусі маю синю книжечку. Отце моя хата і мов поле, і мої городи. Іду собі з нею на край світа. Книжечка від царя, усюди маю двері отворені. Усюди. І по панах, і по жидах, і по всякій вірі!

ПІДПИС

ПІДПИС.

Мала Доця ходила лавою по-за плечі газдів, що писали коло довгого стола свої імена. Кожний зі взору. Грубими руками оті писарі обходили з кожного боку, відки-б найліпше їм почати. Грудьми притискали так до стола, аж скрипів. Наука йшла тихенько, лишень чути було мляскання губів, як газди мочили оливець у роті. А білявенька Доця заглядала до кожного, чи добре пише.

— Доцю, гей, а подивися, як воно виглядає?

— Ще чепіриате таке, як нечесане повісмо, що пишють.

І газда ихав оливець у рот і зачинав знов писати.

— Ану-ж-но, глипини на мов, бо я вже його чешу другий вечір, аж мені груди болять. Ану, читай, що я написав.

— Павло Лазиренко.

— Акурат я. Та так воно там стоїть, що кожний пізнає?

— Хто вчений, та й кожний.

І Павло почервонів з утіхи й оглядав карточку з усіх боків...

— Ану-ж-но я ще раз його випишу.

І нахилився, і слинив оливця.

Доця якось дуже поважно ходила по-за плечі газдів, її мама дивилася з печи й утихомиряла хлопців, щоб не верещали, бо дядьки позмилюють нумера.

На лаві сидів старий Яків Яримів і з великим вдоволенням дивився на оту науку. Врешті не міг видержати, щоб не заговорити. Дві години глядів з найбільшою увагою, а тепер не втерпів.

— Гей, газди, та лишіть трохи на завгра, таке груди вам потріскають.

Газди підняли голови і, як пришиблені, виглядали.

— Вишукав-ем вам добро та й маєте мені подякувати, а Доці маєте дарунок купити.

— Та хто вас на таке вгараїв?

— Біда мене на це народила.

— Яка біда?

— Векслі.

І старий Яків став розповідати вже сотий раз, як то було.

— Та же всі знаєте, що-м на горілку не

в'язав землю по банках, бо мене бог би скарав. Але стара мене запхала.

— Яка стара?

— Ви от і молоді, і вчитесь, вижу, письма, та й нічого не знаєте. Увіходить з комори, тай каже: «Гей, старий, таже муки нема; лиш зо дві мисчини в міху». А я подумав, подумав—та й гай до міста писатися на сотку до позичкового банку.

— Прийшов я, знаєте, до того банку й кажу, що так і так: не стало хліба межи діти та й прошу, пане, вашої ласки та й божої позичити сотку.

— Грунт маєш?

— Є, пане, те без ґрунту сьогодні ніхто не дасть.

— А стоїть на тобі?

— На мені.

— Табула *) чиста?

— Геть, все чисто.

— Довги маєш?

— Та десь межи жидами є не такий-то довг, лиш струп. Та вже за цю сотку і хліба межи діти кину, і жидам рот заткаю.

— То принеси аркушок і аністрат **) та й підеш на засідання.

*) Табула—урядові книги ґрунтові.

**) Extract—випис.

— Та коли прийти на те засідання?

— Говори до мужика! Тебе самого не треба, лиш паперів.

— Вибачайте мені, пане, бо я не порозумів, а папери—ось вони.—Та й витяг з пазухи, та й подав.—Там, кажу, десь є все, бо я то до купи все складаю, всі письма. Я, видите, тому не розумію нічого та все ото разом тримаю. Перебрав він, пайшов, що до нього, та й каже: за тиждень прийди.

— Ходив я зо три, аж каже нарешті, що є гроші ухвалені.

— А вмієш, старий, писати?

— Ей, де, пане! У школі мене не вчили, у війську не був, та й цілком сліпий.

— То мусиш підписуватися у нотаря.

— Я, прошу, покладу знак своєю рукою, ось хрестик, а ви підпишіть...

— Не можна, каже, на векелях хрестів класти....

— А я в гадках став. Це як возьмуть униз, як процент наперед відберуть, як нотареві за плату та й—того капіталу мало, що мені лишиться.

Звертівся я по місті за ручителями, та й надибаю шевця, отого злодюгу Лянчинського. Воно, біда, все никає по місті. Став я та й розказую за свою біду.

— Хлоп, каже, все дурний, гине цілу зіму, та й би не навчився навіть своє порекло на письмі покласти.

А хоч ти—злodyга вічна й помийник зкн-дівський, але слова добрі маєш,—погадав я собі, та й побіг далі.

— Привів ручителів, підписались ми у нотаря, але з сотки тринадцять левів *) обірвали.

— Несу я ті гроші додому, а той швець мені з голови не вилазить. Злодій то злодій, але слупні слова говорить. Отже рвуть шкуру, здійсмають, як з вола. Сотку ніби взяв, а додому що несеш?

На отсім місці все Яків плював і тепер плюєнув.

— Кожний хоче від руки, кожний хоче дурнички, а то бо вже так тісно стало, що-раз тісно.

— Поклав я гроші у скриню, а сам до Доці. Ти, Доцю, діда навчи підписати намено.. Я волію тобі плахтиночку купити...

— Та й навчила, та й ви по селі перечули, та й з діда насміхалися. Але прийшло до крутого, треба векслі підписувати, а ви за дідом до Доці. Я вам дорогу показав, що вже не маєте гроші утрачувати.

*) Лев—гульден.

— Та вже не маємо,—відповідали гасди,—
та маємо вам подякувати, та й Доці, палії
навчительці.

— Але маєте всі їй по дарункові принести.

— Та вже певне...

Доцька сиділа на печі і дуже тішилася. І
мама її усміхалася.

Л И С Т

ЛИСТ.

У хаті було так ясно, що баба Грициха бачила кожний палець Іванків, до він до стіни притулнвся.

Сонце спускалося пасамперед на ліс, що стояв на горі перед хатою, на його галуззю лишало всі свої дорогі каміні блискучі, а ліс бив проміннями у вікна хати.

І так їх було багато в хаті, що баба бачила кожнісінький палець Іванів на стіні.

— Гей, Іване, аби я тебе не виділа більше на лаві! Глянь, що ти із стін поробив. По землі собі бігай.

Іванко бігав від порога до стола та возив на нитці коліщатко від ниток, та й казав бабі:

— Не бійтеся, я вже, бігме, не буду.

Коло баби на печі сиділа маленька Марійка, з заплетеною кісочкою, як мншачий хвостик.

— Боже, боже, як народові тісно стало жити, а як свята надійдуть, та й нарід таки веселиться,—гадкувала собі баба.

Лице зморщене, сині губи, сухі руки, сивий волос—отака баба.

— Ба, дядько Василь ідуть до нас із Ми-вчиться.

колою Семеновим, із тим, що в школах він

— Тікай із землі, біжи до баби на піч.

До хати увійшов Василь із школярем.

— А в вас, мамо, на печі Різдво? Віншую вас щастям, здоровлям, аби ви ще прожили межі нами,—віншував син мамі та й цілував руку.

— Ой, синку, мені Різдво не в голові. Я, дитинко, всі дні оплакую і свято, і будень,—казала баба, та й сльози в очах показалися.

— А я прийшов письмо від Федора прочитати, бо вчора на пошті прийшло. Семенів от прочитає.

— Та що прописує, дужий він, чи слабує?

Василь витягнув лист з череса, подав школяреві, а цей взяв читати.

«Коханий мій брате, Василю, і, ви, мамо.

Кланяюсь до вас на Різдво і віншую вас на ці свята. Заколядував би вам колядку з кременалу *), але боюся, що вітер мою колядку у лісі стратить та й під ваші вікна не привіє».

*) Кременал—тюрма.

Стара мама обсипалася слізьми, а Василь мовчав.

«Тут арештанти, як заколядують, то аж сірий мур розсипається, аж іржа ґратів онадає. Як поведуть голосом, то аж дозорці наслухають. А така коляда в неволі сумна та страшна. А собі то я вночі геть чисто нагадав за коляду. Як ще я хлопцем ходив колядувати, як ви, мамо, мене у тата дозволяли, аби пустили у коляду, а потім як ми парубками вже ходили із скрипкою колядувати. Бувало станемо, як ліс під вікном. Колядуємо, а скрипка рівно плаче, і ніколи ми її не могли переколядувати. От і тепер чую, як та скрипка плакала, так осьде плаче...».

— Ой, сину, сину, то-то-сь діти оспротив,—шентала баба.

«Але годинами, мамо, та так мені у цих мурах страшно, що не годен я сам на ліжку лежати та й іду до другого, бо умер би. Як собі нагадаю за Настю, що вона через мене пішла в землю, та й мені діти на нівець оспротила, та й кров живцем із серця капає. А крізь ґрати видко звізди. А я на них дивлюся, як вони, котре більші та менчі за собою провадять. І почитую собі на велику, що це Настя, а на малі,—що це Марійка зараз за нею, а це Іванко, а це Василько...»

— Ой, сянку, не бери ти собі такий великий жаль до голови!—крикнула баба, ніби оце Федір говорив до неї, а не писав.

«Та й усе мені привижується похорон Натини. Ідете ви, йдуть діти за деревищем, ідуть люди. А хорогвами вітер носить та й питає: «а чоловік цієї жінки де подівся». А подерта хорогва йому все каже: «в Станіславі, в кремезі!»

— Ой, замурували тебе, сину, у неволі,—так зітхала баба.

«Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінем вирвали, жінку вбили, та й діти лишилися на волю божу. Коби, ти, брате Василю, і ви, мамо, аби-сте за мої дбали. Аби їм голову у суботу змити, а в неділю білу сорочку аби дати. Аби вони чорні не ходили, аби їх мужа не їла. А найдужче аби ви, мамо, на найменшу Марійку позір дали. Аби воно, маленьке, не слинило сорочки, та аби воно не плакало, бо сліна у грудці вжирається. Знаєте, що як сирота плаче, то всі ангели плачуть....»

— Обчісую я твої діти що-суботи та й сорочки їм перу що-тижня, та й пускаю старі сльози за водою,—відповідала баба.

«А ти, брате, Василю, дбай за мої хлопці. Не пускай їх у мішку по дощеві ходити, але

ти їм сардачки *) пошій. Навчи їх на розум, як би й я, а не пусти по-під плоти. Зроби з них газдів та й наказуй, аби свого тата та й маму не забували. бо їх тато не був лайдаком, але своє право тримав...»

— Ой, Федоре, не пустю я твої хлопці по-під чужі плоти, але навчу їх, як рідні,—вже Василь казав.

«А ту ниву під ланом засійте пшеницею, бо то добра нива, недавно гноєна. Та й робіть так, аби моїм дітям кривди не було, бо я маю таку гадку, що відси я вже не годен вийти. Та й принішіть до мене геть за все, що ся дома діє?»

«Кланяюсь до тебе, брате, та й до вас, мамо, та й до дітей моїх. Ф е д і р».

Баба ревно плакала, а обоє дітей за нею.

— На-но тобі крейцар, на-но, але не плач. От чуєш, що татко каже, аби-сь баби слухав, аби-сь не пустував.

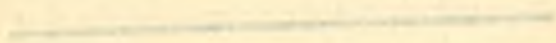
Казав оце Василь до Іванка та й дав йому новенький крейцар.

*) Сардачина—світка.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text in the middle of the page.

Third block of faint, illegible text towards the bottom of the page.

В К О Р Ч М І

В КОРЧМІ.

Коло довгого стола сидів Іван та Проць. Котили по столі завзяті слова й схилившися слухали, що стіл говорить. Нарікали та й шили. Проця жінка била, а Іван його вчив бути паном жінці.

— Ого, вже най того вола шлях трафить **), що його корова б'є,—казав Іван.— Якби мене жінка мизинним пальцем кинула, то б з неї канушту зробив, на вишне яблуко розносочив би. Мой, таже це покаяніє на увесь світ, аби жінка лупила чоловіка, як коня. Але я би її борзо до пам'яті привів, щоб не пам'ятала, куди ходить. Вигострив би сокиру на точилі та й руки по лікті обрубав би. Лиш раз, два та й рукам кінець.—Сказав оце Іван та й здійняв руки вгору, пеначе б мав гадку злетіти. Подав голову назад, очі вилявив у Проця та чекав, що Проць йому скаже.

*) Шлях трафить—параліч розіб'є (з нім. Schlag).

Проць помахував головою та й нічого, сирота, не казав, бо що мав казати, коли все правда.

— Ей, ти, паршику, не телепайся над книжкою, як пинбеньк, на грабку, але давай, брате, горілки. Я платю, а ти давай, бо мій кременал, а твоя смерть. Не гандлюй зо мною, але син тої браги!—казав Проць, та й бив кулаком у стіл.

Жид сміявся, наливаючи горілку. Газди стали пити. Нахилилися один до одного і відхилилися, ніби дві галузці, що ними логонький вітер колише.

— Та гадаєш,—казав Іван,—що ти-б чекав на шандарів *), аби її брали? Липе-б руки обрубав та й свиту на себе та її до суду. Ветид за ветид, але я-б сказав нанам, що мене жінка біла, а я руки обтяв. Може-б яку днину посидів, а може-б і години не сидів.

По цім слові пили горілку. Так гірко пили, як кров, кров свою—так кривилися.

— Процю, брате, — видни, п'ємо горілку, ти мене частуєш, але п'ємо свою працю, свою кєрвавицю. Кров свою п'ємо. Але радю тобі, щире тебе наказую, припри собі жілку, най вона до тебе руки не простягає. Мой та же

*) Шандар—жандарм. поліціант.

ти сміхом став по селу, жінка б'є та духу наслухає, а ти газдою маєш бути? Я би таку жінку дзумбелав та в ступу-б запрягав та ваньчук дротяпний з клинка-б до неї стягав.

Іван виймав гроші і хотів собі заплатити за горілку, але Пронь змів гроші на землю, бо дуже розсердився.

— Іванку, за що мене, брате, пореш без пожа? Я маю охоту тебе зачастувати, бо ти мене, як якийсь сказав, як мама рідна на добре радши. Не тич мені грошей, але пий.

Та й знов пили.

— Або говори з нею по добру. Як прийдеш додему, та й кажи жінці так: гей, жінко, де ти мені присягала? Чи на сміттю, чи в церкві? Чи раби нас вінчав, чи пін шлюб давав? Ти до мене руки протягаєш, а я ручки втну. Стій, внеси стілець та сокиру, та й будемо рахуватися... Так ти її наповідай, та може налякаєш....

— Іванку! ти, небоже, моєї жінки не знаєш. Таке вона така тверда на серце, що-б ката не збоялася. Я часом хочу дати їй огрозу, але вона, що має під руками, та як не виоре! Аби її дохторі так по смерті породи! — «Ти марнотрате,—каже,—ти, що видлиш, та до корчми тигнеш, та ще мене хочеш збиткувати?»—Але, кажу тобі, що я такий від неї

битий. такий парений, що прийдеться мені від хати йти. Але кажу, може її бог руки без мене усупить, може я допросюся цього у бога.....

— Чекай на бога, чекай, дурний, а вона буде бити, аж на вітер здіймати. О, вже ти такий газда своїй жінці, як вербовий заніз у ярмі. Плюнути не варт на такого газду.

Проць закаплявся, аж носив. Іван поклав обидва кулаки в зуби та й грив. Потім скреготав зубами на всю корчму.

— Ходь сюди, орендарю. Мой, жиде, ти вчена голова, та тому з нас шкуру лущи; скажи мені, чи є такий паруграф, аби жінка чоловіка біла? Чи є такий рихт*)? Ти читаєш у книжках, аж скаправів-єсь, то десь там воно повинно найтися. Як цесарь такий паруграф написав, то най моя також мене б'є. Руки складу навхрест, а вона най бучкує. Як право цесарське, то має бути цесарське!..

Жид казав, що такого права не дочитався. А Процеві казав, що повинен йти додому, бо жінка буде сварити.

Проць плюнув, пролущив очі і довго дивився на жидка. Хотів сварити, але обміркувався та й устав з лави.

*) Такий закон.

Ідучи додому, горланив па ціле село.

— Коли-ж бо не боїться, отож нічогі-сінько не боїться... Але я руки обітну, як вербу підчимхаю. А це-ж куди? Як прийшла, то був бузьок на хаті, а тепер? Де, де тому край?

Чути було, як Проць приспівував: «Де, де-е, та де тому край?»

Як доходив до хати, то замовкав, а на воротах геть затих.

СТРАТИВСЯ.

СТРАТИВСЯ.

Колія летіла у світи. У кутку на лавці сидів мужик та плакав. Щоб його ніхто не бачив, що плаче, то ховав голову у писану тайстру *). Сльози падали, як дощ. Як раптовий дощ падали, що нараз пуститься, та й незабаром уймається.

Твердий такт залізниці гатив у мужицьку душу, як молотом.

—Та ще снівся мені недавно. Десь я беру воду з кирниці, а він десь на самім споді у такій подертій кожущині, що господи! Тут, тут утопиться. Миколайку, синку, — десь я йому кажу,—а ти-ж тут що дієш? А він меніповідає:

«Ой, тату, не годен я у війську вибути».

— Кажу я йому: терпи та до науки берися та чисто коло себе ходи. Та й от вже навчився..

Одна велика слеза покотилася долі лицем та й впала на тайстру.

* *) Тайстра—торба.

— Іду до нього, та знаю, що вже його не застаю. Але чи буде до кого вернутися? Бігла за мною полем, кєрвавими сльозами просила, аби її взяти. Ноги її посниїли від снігу, верещала як не сповна розуму. Але я нагнав копі та й примкнув. Може деє там серед поля домерзає... Було стару взяти. А нам же тепер чого треба?... Най гроші йдуть, най худоба з голоду гине. Таким трунам, як ми, та на що нам? Торби най пошнє, та підемо просючи межн люди у те місто, що Миколаєва могила у нїм буде.

Притулив лице до шибки та й сльози по вікні спливали.

— Ой, стара, тото-ж діждалєся на сивий волос вінка! Тото, небого, деє б'єщ головою у стїни, тото до бога ридаєш!

Старий хлипав, як мала дитина. Плач і колїя підкидали сивою головою, як гарбузом. Сльози пили, як вода з норн. Мужикові причувєся голос його старої, як вона біжить боса та просить, щоб узєв її з собою. Але він коні батогом та батогом. Лиш зойк *) чути по полю, але далеко.

— Напевне вже її не застаю. Коби-б ще мене сховали разом з Миколою в могилу. Най

*) Зойк—стоїн.

би гинули разом, як вкупі не можемо жити. Най би над нами і несе не гавкнув на чужій стороні, але най би укупі були! Де-ж він сам було в чужій чужениці!

Колія бігла світами.

— А нікода, щось був уріс як дуб. Бувало, що возьме в руки, та й горить йому в тих руках. Було одну втяти ще малому...

Колія добігала до великого міста.

Виходив за людьми. На улиці лишився сам. Мури, мури, а межі мурами дороги, а дорогами тисячі світів в один шнур понаселювані. Світло у пільмі потопало, тремтіло. Ось, ось, знаде—і чорне некло зробиться.

Але світила шукали коріння у пільму і не падали.

— Ой, Миколайку, коби я тебе хоч умерлого видів. Вже й мені, синку, тут буде амінь!

Сів під мур. Тайстру поклав на коліна. Сльози вже на ню не падали. Мури подавалися один д'одному, світла сходилися всі до купи і грали барвою, як дуга. Замкнули мужика, щоб його добре оглянути, бо він з дуже далеких країв сюда завандрував. Став доц накранати. Ще гірше скузився та й взявся молити.

— Матицьо Христова, усім добрим людям

ставш на поратунок. Миколаю святий... та й бився в груди.

Поліціяни надійшов та й справив до казарні *).

— Пані вояк, а то тутечки умер Миколай Чорний?

— Він повісився у вільхах за містом. Тепер лежить у трупарні. Ідїть цею вулицею у долину, а там хтось вам покаже.

Вояк пішов далі вартувати. Мужик лежав на улиці та й стогнав. Як пролежався, то пішов улицею у долину. Ноги делькотіли, як підвіяні, і шпоталися.

— Сину, сину, та й ти стратився!... Скажи мені, сину, що тебе у гріб загнало? Нащо ти душу стратив? Ой, привозу я розра дочку мамі від тебе! Марно пропадаємо.

У трупарні на великій білій плиті лежав Миколай. Гарне волосся пливало у крові. Вершок голови віднав, як лупина. На животі був хрест, бо навхрест порони та позшивали.

Тато принав до коліна у ногах Миколая та молився. Цілував ноги синові, бив головою у плиту.

— Ой, дитинко, ми тобі з мамою весілля заюдили та музики наймали, а ти собі геть від нас пішов....

*) Казарма.

Потім підніс трупа, обіймив за шию та й нитався, неначе-б радився.

— Скажи-ж мені, кілька служеб наймати, кілька на бідні роздати, аби тобі бог гріха не несау?...

Сльози падали на трупа та на білу студену плиту. Плачучи убрав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та в капелюх з павами його убрав. Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, щоб горіла за страчену душу.

Такий годеп та гарний парубок у павах. Лежав на студеній мармуровій плиті та ніби усміхався до свого тата.

Both sides of the paper are covered with a
faint, illegible text. The text appears to be
a list or a series of entries, but the characters are too light and blurry to read.

The text continues in several lines, maintaining the same faint and illegible quality. It seems to be organized into paragraphs or sections, but the specific content is completely unreadable.

At the bottom of the page, there is a faint horizontal line, possibly a separator or a signature line. The text above it is also illegible.

ЛЕСЕВА ФАМІЛІЯ.

ЛЕСЕВА ФАМІЛІЯ.

Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю й ніс до корчми. Не ніс, але біг до жида і все обзирався.

— Ого, вже біжить з бахурами, бодай-же-сьте голови полонили! Коби забігти до корчми, бо як донаде, та й знов буде рейвах на ціле село.

І побіг з мішком на плечах. Але жінка з хлопцями доганяла. Вже перед самою корчмою халнула за мішок.

— Ой, не тікай, ой, не біжи, не розноси мою працю змежи дітей!

— А ти, мерзо, знов хочеш робити веймір на всі люди! Лице би-сь мала!

— Лиця я із-за такого газди не мала та й не буду мати! Давай мішок та пропадай. А ні, то будем тебе бити. буду тебе бити з дітьми пасеред села. Най буде покаяніє нувось світ! Давай!

— Ти, стара, та чи ти здуріла? Та я тебе й бахурів твоїх повішаю.

— Андрійку, синку, лиш по ногах, лиш по ногах, най вам хлібець по жидах не розносить! Та й бийте, аби-сьте ноги поломили. На каліку то ще заробимо, але на піяка ми не годні наробити.

Вона говорила до своїх двох хлопців, що стояли з бучками і несміло дивилися на тата. Андрійко мав може десять років, а Іванко з вісім. Вони не сміли приступити і бити тата.

— Бий, Андрійку, я буду тримати за руки. Лиш по ногах, лиш по ногах!

І вдарила Леся по лиці. Він поправив її ще ліпше, аж кров потекла. Тепер хлопці підбігли й почали валити бучками по ногах.

— Ліпше, синку, уваліть йому ноги, як неові, аби їх тягав за собою!

І плювала кров'ю і синіла, але тримала за руки.

Хлопці вже зважилися і підбігали, як щенюки, і били по ногах, і відбігали, і знов били. Майже бавилися, майже сміялися.

З корчми вибігло кілька людей.

— Мой, таже цього ще ніхто не видів, відколи світ! Глянь, як б'ють,—ще щипцька коло рота не обісхла. Покаяніє на увесь мир!

Хлопці били, як скажені, а Лесь і Лесиха стояли закаменілі, покервавлені і не рушалися з місця.

— Геї, ви, хлопці, таже ви півветеса коло батька....

— Було брати довпі буки, аби ліпше дошкуляти...

— Бийте по голові татка, у розум, у тім'я...

Отак викрикував якийсь п'яний сперед корчми.

Лесь кинув мішок на землю і став, як дурний. Він такого нападу ніколи не сподівався і не знав, що робити. Врешті ліг на землю і скіншув свиту.

— Андрійку та й ти, Іванку, йдїть тепер бийте, я апі кинуся. Ви ще малі, то вам тяжко підбігати. Гай, бийте...

Хлопці стояли подалік і дивно дивилися на тата. Поволеньки покидали бучки й дивилися на маму.

— Та чому їх не заставляєш, аби били, я-ж бо ліг—бийте!

Лесиха заревіла на все село.

— Що я, люди, повинна? Я б'юся по ланах і з дітьми на сухім хлібці, та що я уторгаю, то він все до корчми виносить. Я, люди, не можу нічого заробити через нього, бо не можу хати лишити. Таже він лишив нас без драпочки у хаті. Що залямить, та й до жидів за горілку

несе. Я не годна наробити і на діти, і на жи-
дів. Най собі діє що хоче, але я вже не годна.

— Та-ж бийте, і пальцем не кину!

— Най тебе, чоловіче, бог поб'є, як ти нам
вік пустив марне і діти осиротив! Та ти нас
кілько набився, що ми ніколи з синців не ви-
ходимо, як воли з ярма. Та же я не можу гор-
печка у хаті затримати, бо все вибиваєш. А
кілько я з дітьми ночувала на морозі, а кілько
ти лишень вікон набився? Нічого тобі не
кажу, най тебе бог скарає за мене та й за
діти! Ото-б я собі долю в бога вимолила...
Люди, люди, не дивуйтеся, бо не знаєте...

Взяла мішок на плечі та й поволілася до-
дому з дітьми, як підбита курка.

Лесь лежав на землі й не рушався.

— Але піду до кременалу, на вічній кре-
менал піду. Раз! Такого піхто не чув та й не
буде чути. Таке вистрою, що земля здриг-
неться!

І лежав, і свистав завзято...

.

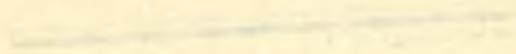
Лесиха повиносила все з хати до сусідів.
На ніч лягла з дітьми спати в городі у бур'-
янах. Боялася п'яного Леся, що вночі прийде.
Дітям постелила мішок і накрила кожухом.
Сама чіпіла над ними.

— Діти, діти, що маємо робити? Того-ж я вам постелила сьогодні на увесь вік! І пімрете, та слави не збудетеся! Не годна я цього за вас відмолити... .

І плакала, і наслухала, чи Лесь не вертає.

Небо дріжало разом з зірками. Одна впала з неба. Лесиха порехрестилася.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is too light to transcribe accurately.

КАТРУСЯ.

1875 - 1876

КАТРУСЯ.

Як Катруся приходила до пам'яті, то мама сідала коло неї і жалібно говорила.

— Катрусе, доки ти, небого, слабуватимеш? Гроші минулися, других заробити не заробиш, хоч би ти й підвелася. А я повідносила гроші по ворожках. Та й з того нема ніякої користі. Правда, ворожка угадала за все, як дома діється, яка тобі біль, але коріння нічого не помагає. Відай *) тобі так нема виходу...

Катруся лежала нерухомо. Водила сухенькою рукою по тварі. Сині нігті були, як її сині очі, і здавалося, що по лиці вандрує багато синіх очей, дивних, блискучих. Всіма тими очима Катруся гляділа на маму і по-такувала на її жалібну мову.

— Ой, нема, бідний світ, нема. А батько геть ізжурився. Заходить у голову, чим тебе поховати, як умреш? Коли на тебе подивиться, та й чорніє з журн. Ми, Катрусю, геть

*, Відай—мабуть.

з усього вийшли. Муки на дні лиші трошки, зерна й одного нема коло хати, та й зломаного гроша нема. Як би ти вмерла, та й стали б ми як серед води. Коби тебе бог хоч до осені додержав... Ей, дівко, дівко, ти-ж себе та й нас зневолила.

Мама взяла Катрусю чесати.

— Ти так страшно горниш та так капляєш, що най бог сохраниць! Ані дранку натягнути на тебе, ані розчесати, ані вмити. Боже, боже, як ми гіренько мучимосся! Просю бога, аби-м половину тої муки на себе перебрала, та й не можу допроситися.

Сльози мамині капали на Катрусіне волосся і пропадали, як вода у піску.

— Що то з тебе зробилося? Така-сь була годна, така робітниця, що на все село. Аж нам душа радувалася, гадали ми, що нам лекше стане при тобі, а то, глянь, яке лекше! Коби хоч що їстки доброго, а то ми в'янемо на бараболі, а ти так гинеш. А трудно ходити вже по хатам за молоком, вже-м ся кілька паходила, що тепер нема як лиця вказувати.

Мама заплітала косу.

— Не знати, нащо я квіток тобі накупувала? Увалила-м два леви *), як у болото.

*) Лев—гульден.

Вже відай я тебе у ті квітки на смерть
уберу...

Заплакали.

— Ану-но, дайте, я подивлюся на них.

Мама дала Катрусі квітки сині, білі, зелені,
червоні, Катруся переглядала їх, лице її слабо
уєміхалося, а сині, білі, червоні блески блу-
кали по обличчю.

— Дай сюди, борзенько, ади *) батько
йде та скаже, що тобі ще у голові дівоцтво.

**
*

Катрусю покляли на віз, щоб везти до лі-
каря. Мама, плачучи, підкладала їй подушку
під голову.

— Бодай я вже не дочекав вас дохтору-
вати! Коби-сьте поздыхали, то би-м раз похо-
вав, та й збувся.

Держав віжки від однокінки і аж чуприни
собі смикав із злості.

— А ти, розпаднице, пам'ятай, що як я
гроші задурно по дохторах розсію, та й тобі
амінь зроблю! Я тебе без дохтора поховаю, я
тобі буду дохтор. А відки-ж я наберу на вас
на дохторі, на аптики, та на дідька рога-
того? Та мій мозиль не годен цьому витри-
мати, ой, не годен. Найняв-ем фуру. та ліпше

*) Ади — диви.

вже відвезти на могилу та вивернути та й збутися. Боже, боже, що це на мене найплоцеї днини! Ну, ганциго, кіпай тими безклу-бими боками!

Потяг конину батоюм та й виїхав за во-рота.

На улиці Катруся цікаво розглядалася. Від осени багато новини настало. Вуйко Семен за-городив пліт, старий Микола попив на-ново стодолу. Катруся забула і за сварку татову, так роздивлялася па всі боки.

По полю люди орали, сіяли. Жайворонки над ними співали. Чорна рілля розенпалася під сонцем.

Катруся почервоніла і все собі гадала.

— Маю в бога надію, що підведуся, що що весни не страчу. Зараз таки найду собі ро-боту... Боже, боже, найди мені лік!

Певна була, що весни не стратить. Тато сидів на переді і довго мовчав. Врешті по-чав говорити.

— Ади, днинка як золото, а ти ходи по дохторах!

Звернувся до Катрусі.

— Скажи ти мені, дівко, що я маю з тобою робитий Лежиш та лежиш, та й ні життя, ні

***) Вуйко—дядько.

смерти. Я грошей набіраю та набіраю, та й все задурно. Аби-м знав, де тобі лік, тоби-м шукав, а так що я знаю? Коли-б ти вже або сюди або туди! І тобі ліпше, і нам ліпше...

Катруся плакала.

— То, небого, нема що плакати, лиш таки, що правда! Ти собі вмреш і гадки не маєш, піби то не однако в землі гнити? Яке сьгодні легко життя, то ліпше вмрети та не бідувати цілий вік по чужім полі! Вже-м грошей набрав, та ще наберу на похорон, та й на старість жида з хати виженуть. Ех, як би знав, що не буде тобі ліку, та й би зараз завертався додому. Добро ще то лишилося-б на похорон.

Катруся заходилася від плачу і кашляла на все поле.

Тато витягнув із назухи яблуко та й якось несміливо подав доньці. Ніколи він ще не давав їй ніяких лакітків.

— Не плач, небого, я тобі не ворог. Я лиш кажу, аби задурно гроші не віднести, аби себе не скалічити, та й аби тобі не допомгло. Таже ти сама, дитинко, видиш, що нема відки. Я-б для тебе мизинного пальця врубав та й не жалував би. Я за тебе маю у людеї честь як за хлопця, бо ти робітниця на все село. Синку, я на тебе дув, як на пінку, та й вижу, що вмреш. То видко очима, що тобі не-

ма виходу. Ой, небого, небого, то-то маємо бідувати без тебе... Ой, будем-та-будем...

Старий замовк.

— Ой, умру, умру, вже вижу, що мені нема виходу,—шепотіла Катруся.

В'їзжали в місто.

Вертали додому. Сусід Микола також з ними.

— Він мені таке нап'яв, що де, де, де-е-е! Мужикові до докторів не здало ходити. Коби, каже багато молока пила та й м'яса якогось легкого аби поїдала, аби трунок собі вилагодила, аби хліба білого—де що на світі є, то згадав. Може воно у панстві помогло-б, але у нашім стані то не pomoже. Доста того, що як він зачав почитувати, то я таки не дослухав до кінця. Ніби було-б що з того, що я-б вислухав? Най умірає так, як є. Най вин'є оті медичіни, що-м узяв у антиці, то най або вихорується, або як сама хоче...

— А ви-я гадаєте,—почав сусід,—що докторі дають мужикові такий лік, як панові або жидові? Бодай так здорові! Мужикові що вткне-вткне та й спасайся. Ніби йому хочеться мужикові доброго ліку пошукати. З паном що-день, то добри-день, а з мужиком що?

— Коби то, уважаєте, кому порадити, а то наше яке? Поцілував у руку та й чекай, аж скажуть гроші дати...

— Найліпше було визнати у старої Іванихи. Вона, бачу, пішла до дохтора, та й як він зачав її шукати, то вона йому навправці: «Ой, каже, пані дохтор, дайте мені послідній лік. Я, каже, бідна баба, не маю із-за кого дохторуватися та дайте мені послідній лік». Дохтор, бачу, видивився на бабу та й каже: а ти відки знаєш? «Ой, каже баба, відки знаю, то знаю, але дайте мені таку ричинку на послідній лік». Як зачала, як зачала, та й дав, і до сьогодні ходить...

— Коли-ж бо не стало розуму запитатися. Ви гадаєте, що то з паном так говорити, як вам здається? Кажі раз, два та й забірайся, шуруй!

— Пішла баба з тою ричинкою до аптики. Дала апткарєві, а сама, не бійся—мудра; дивиться, як він буде той лік вилагожувати. То вповідала, що як собі капнув того ліку на долоню, та й наскріз руку перейшов. Але то лиш десь сотому удається такого ліку дістати. А мужикам лиш такий лік здатний, що або сюди, або туди.

— Ей, бідний світе, що я не рознитав баби, як воно треба того ліку просити. А так і гро-

ші загубив, і нічого не pomoже... То-то-м гідно зробив!

— Та відай нема вашій дівці виходу. Гляньте, як вона горить? Нема з неї так нічого, як з отого листка, що відчимхнувся від дерева...

— Ой, нема, нема, і гроші піпли. Коби-м був хоч Іванихи запитав...

— Та то, видите, від чого лік. Аптекарь має свою антику, та вмірає...

МАМИН СИНОК.

1877

МАМИН СИНОК.

У суботу рано вибігла Михайлиха за поріг хати і заговорила до себе дзвінким голосом:

— Ба, не знати, де бахур подівся? Десь поно лаидає, десь воно шишнорить по дворі як курка. Ану, чи би ти його вдержала в хаті? Зчесала-б бахура, та й нема.

За хвилю пішла до стодоли подивитися, чи коло Михайла нема бахура.

— Ото в тебе також розум? Не наженеш хлопця до хати, але коло себе тримаєш на студені. Ходи, Андрійку, до хати, та дам яблуко таке червоне, що аж.

— Не йди, дурний, бо мама реше, хоче мама чесати та й гулить *) тебе,—сказав і за-реготався Михайло.—

— Цей чоловік, бігме, вистарів розум. Та же дитина отут замерзне коло тебе. Не слухай, Андрійку, татка, бо татко дурний, але ходи до хаги, а я тебе зчешу та й дам булку та й яблуко. Ая!

*) Гул ьт ь - дурити

— Коли ви не дасте.

— Ходи, ходи, бігме, дам.

Та й взяла за руку та й повела до хати.

— Й тебе гарно вимню, вичешу, а завтра підеш зо мною до церкви. Мама таку гарну сорочечку і поясок дасть. Всі будуть дивитися та й казатимуть: глянь, який Андрійко красивий!

— А яблуко дасте, ма?

— Дам, дам, багато.

— Та й булку?..

— А до церкви озьмете?

— Возьму, возьму.

— То чешіть.

І мама взяла мити голову Андрійкові. Цятки води спадали по-за комір, і Андрійко ледве витримував, щоб не плакати.

— Тихенько, тихенько, мама так гарно вимне, вимне! Личко буде, як папірчик, а волосся таке, як льон. Над усі хлопці будеш найкращий!

— Коли бо кусав...

— Мама геть вичеше, ніщо не буде кусати. Так легенько буде, що ей, де!

— А як вичешете, та й дасте булку, та й яблуко, та пустите на двір?

— А що-ж, уберу тебе, та й підеш геть далеко, геть-геть... .

— Добре, я піду до дядькового Івана.

Мама Андрійка вимила та взяла на коліна, та й чесала.

— Ма, а коло татка є кіт, та й таких мишей ловить та й душить.

— Бо миші зерно трублять та шкоду роблять...

— На що шкоду?

— Аби не було, що молотити та й молоти.

— А що-ж вони їдять?

— Та жє зерно...

— Як?

— Е, з тобою не договорився би.... Треба, аби тебе татко увечері підстриг, бо, дивись, яке натлате волосся.

— По-парубоцьки, ма?

— А як же, таже ти у мене парубок... Та й видиш, що вже, а ти не хочеш ніколи давати чесатися. Ану-но подивися в дзеркало, як гарно?

Андрійко виглядав, як скупаний, волосся спадало маленькими, білими півками на чоло і шию. Очі були сині, а губи червоні. Мама дала йому яблуко й булку, він сховав у пазуку.

— Я хочу до тітки.

— Уперед з'їж яблуко та потім підеш, бо хлопці відіймуть.

— Я не покажу. Хочу до тітки.

— То йди, про мене.

Вбрала його в чобітки, в свою кожушанку, в татів капелюх та й пустила па-двір.

— А дивися, аби упав та й буду бити....

Сіла в хаті шити.

— Не бійся, такий мудрий, як старий. Не мав би в кого вдатися. Викапаний Михайло. А зараз упоминається заплати за чесання...

І мама всміхнулася і шила далі.

— Коби здоров ріс та чемний. Мав три роки тай геть оченашу береться. Такий старогрецький *), а такий пустій, що хату догори ногами здіймав. Так не раз допече, що мушу бити. Як би не бив, то й нічого-б з нього не було.

Підняла голову, глянула у вікно.

— Це вже вполудне, а Михайло ще не входив полуднувати. А хлопця нема. Десь певне чипить на снігу та й каплятиме...

.

Увечері сидів Михайло на лаві та й держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у нечі й освітлював хату червоним світлом. Михайлиха сиділа перед печею та варила вечерю.

— Ти зійшов, старигане, на дитячий ро-

* Старогрецький — розумний.

зум... Та лиши дитину в супокою, не підкидай ним, як гарбузом. Іди, Андрійку, до мами.

— Коли я не хочу.

— А ти чий, татів чи мамин?—питав Михайло.

— Татів...

— А кого битимеш?

— Маму.

— А ти, підвіяний, та я тобі яблука та булки даю, а ти мене битимеш?

— Тато тобі купить багато яблук, бо ти татів...

— Ой, чи не цей татко тобі купить? Ти-б ніколи не видів нічого.

— Ану-но покажи, як ти їхатимеш у війську на коні?

Хлопець сів на поривач *) і брикав по хаті.

— Годі, годі, Андрійку, на тобі соломку,—та пінку з молока збійрай.

Андрій опинився коло печи і збирав пінку.

— Мо, Андрійку, а ти що купиш мамі?

— Червоні чоботи.

— А татові?

— Татові нічого не хочу.

*) Поривачем загібають попіл у печі.

- Гарний сніжок мамин.
Михайло взяв його знов на коліна.
— Ти як називаєшся?
— Андрій Косминка.
— А ти хто є?
— Луський *) радикал.
— Добре. А куди ти поїдеш?
— До Канади.
— На чім поїдеш?
— На такому човні, як хата великим, таким морем широким-широким, геть-геть...
— А тата озьмеш з собою?
— Озьму татка, та й маму, та й Івана вуйчиного, та й геть поїдемо...
— Іди, йди, не муштруй хлопця та не бери на екзамент, бо ще засне без вечері.
— Але номіркуй, який хлопчисько мудрий; геть все знає!

*) Руський.—в Галичині це означає—український

О С І Н Ъ.

ОСІНЬ.

Дмитро латав жіночі чоботи. Не латав, а зчіплював до купи. Гріх би було давати таке дрантя до шевця, та й на гріш скупю. А жінка боса, босісінька, води внести до хати не було в чім. Тому Дмитро вже від ранку взявся до чобіт. Сидів коло лави проти вікна, обклався старим інкураттям, воскував нитки на дратву і бісвся, як пес.

— Бігме, кину в піч, шпурну у вогонь та й збудуся! Шкура здривіла, нитки не при-мкнеш, бо порветься— викинь на гній та й плюнь та й вже!

Приговорюючи до чобіт, Дмитро все-таки з великою старанністю їх латав. Що провів нитку крізь шкуру, то все песнокійно оглядав, чи не порвалася. Через те робота йшла швидко, і Дмитро сердився.

— Залізо—не шкура, та й зшуровується, що то говорити? Вже штирі роки, як куплені, бо штирі вже цієї осені, та вже їм час.

Але ще цю зиму мусять служити, хоч би там не знати що.

І латав, і біснвся, і сто разів хотів кидати у ніч, або на гнії.

Дмитриха сиділа на припічку і латала дранки.

— Порозпадалися на січку. Копонельок не поєєш, бо треба їсти, полотенця не купиш, бо гроша нема—прийде до такого, що будемо голі ходити. Залатай в однім місці, то просічеться в в другім. Якби ще не прав, то меже б не так дерлися. Вже я їх і не перу, як варт, але навутина все навутиною. Бог знає, як їх латати, з котрого боку братися до них?

З отакими гадками сиділа Дмитриха над купою дрантя. Мізерне її лице шильно вдивлявалося в подерті сорочки і було безрадне. Грубе, пороздиране полотно із затертими червоними вишивками подобало на одіж жовпірів з війни. А вона, як бідна, милосердна сестра, з сумом і співчуттям хоч чим-тим хотіла допомгти нещасливим раненим.

— Та ще зіму якоєь переходимо, але літо, то вже бог знає.

І водила своєю ниткою довкола латок і думала над сірим життям своїм.

На печі лежала Дмитрова мама. Дрібка

жінки — завбільшки десятилітньої дитини. Кашляла, не переставала.

— Божечку, божечку, найди мені смерти, най я так гіренько не валяюся. Вже-ж я відай, спокутувала усі гріхи, що нагрішила... Десь умірають такі, що лиш би їм бути, покидають добро і маєтки, а я, як отой твердий камінь, що його ніхто не годен роздавити. Боже, боже, ба за що мене так тяжко карави?

І рознукалася від кашля.

Коло баби сиділи діти. Як баба синіла і заходилася від кашлю, то вони всі дивилися на бабу цікавими очима і все показували пальцями на бабу, та говорили: «гляди, гляди, баба вже умірають». А як баба відкашлювалася, то все говорила до них: «де, де, дітоньки, моя смерть забула мене».

Але Дмитрові вже остогидло борікатися із здривілими чобітьми. Шпурнув під лаву, та й почав сваритися.

— Коби я вам на смерть загсдив, то би мені лекше було. Ані вбути, ані вгорути, ані нагодувати — таки нічого не можна на-старчити. Ходіть-по трохи босі, та може вас борше повихоплює.

Сів коло стола.

— Та може-б ти дала мені що їсти, газ-

дине моя. Та же знаєш, що я ще сьогодні нічого у роті не мав.

Дмитриха встала з припічка й подала йому бараболю. Була застрашена, як вівця.

Дмитро лупив бараболю, мачав у сіль і гриз хліб.

— Вже ти мене нагодуєш... Але я тебе так нагодую, що здохнеш, так я тебе нагодую. Коби якого борщюку або кулешу, або дідька рогатого, або що... Тицне тобі бараболю, та й дивися! Я вже не годен поги за собою волочити.

— А що вона тобі, синку, зварить? Олії нема, муки нема, та що вона тобі зварить?

— Ваше, мамо, говоріння скінчилося. Сидіть собі на печі та капляйте. Маєтків від вас не посів я, волів і корів не забрав, та й сидіть собі тихенько. Або ліпше собі погадайте, чим я вас ховати буду? Чекаєте тої смерти, як каня *) дощу, все—«божечку, божечку, найди мені смерть», а то все на мою голову... .

Баба хотіла заплакати, але закашлялася.

— Бігме, оглухну,—казав Дмитро.

— Гей, ти, шибенику, чоґо ти чипаєшся грядок, хочеш горшки побити! Та коли-б ти вже зачепився на віки...

*) Каня—шуляк.

І почав бити хлопця.

Діти заверещали, баба не переставала кашляти.

— Та на цю хату птах би не сів,—говорив Дмитро.

— Але чого ти до дітей присікався, а вони що винні, що чоботи здривіли?

— Ти, суко, поналіплювала їх та поначинювала та ще гавкаєш з ними. Я вас усіх поріжу...

Підняв чобіт з-під лави і почав ним жінку бити. Врешті натягнув на себе кожушину, та й виходив з хати.

— Аби я не діждав вертатися до цієї хати,—сказав вже на порозі.

— Іди, йди, слухай за Канаду; гадаєш, що я піду з дітьми десь на край світа?...—наважливій сказала йому жінка.

**
*

Дмитриха топила в печі. Диму напхалося повна хата, і вона все втирала сльози. Дим очі виїдав.

Баба на печі стогнала.

— Куби то літо. Порозходилися б по роботі, та й би не гризлися на купі. Сонечко би порозводило геть по полю. А так—пекло у хаті. Боже, боже, не тримай мене більше на світі, бо видиш, що нема, як жити....

Діти бігали по хаті. Але як хто здубонів у снігах, то вони тікали на піч до баби. Тоді тварі їх робилися помучені і пригноблені. Все удавали спокійних, бо боялися, щоб тато не бив. Але як до хати не входив тато, то вони знов злізали з печі, щоб гарцювати по землі.

Так голуби спускаються цілим стадом на тік. А як мужик ринне хатніми дверми, то вони покидають зерно і перелякані злітають під небо.

П О В И Н А .

НОВИНА.

У селі сталася повинна, що Гриць Лстючий утопив у річці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася. Відколи Грицька вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коли-б лишень діти, але то ще й біда, і недостатки. Мучився Гриць цілі два роки сам з дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він живе, що діє, хіба найблизчі сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зімував разом з дівчатами на печі.

А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він увечері додому та й застав дівчата на печі.

— Тату, ми хочемо їсти,—сказала старша Гандзуня.

— То їжте мене, а що-ж я дам вам їсти? Ось в хліб, та й начиняйтеся.

Та й дав їм шматок хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.

— Начинила вас та й лишила на мою голову, бодай її земля викинула! А чума десь ходить, бодай голову зломил, а до вас не поверне. Цей хати чума злякалася-б!

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що-днини й що-години, і вони привикли. Їли хліб на печі, і дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточкі держалися вкуні? Лишень четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу. Здавалось, що ті очі важили-б так, як олива, а решта тіла, як би не очі, то полетіла-б з вітром як шір'я. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалось, що кісточки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них з лави і погадав: «мерці», і налякався так, що аж його піт обсилав. Чогось йому так стало, неначе-б йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них, і гадати: «мерці»...

Кілька днів Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився. Почорнів, а очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що дав на груди.

Одного вечора прийшов Гриць до хати,

зварив дітям бараболі, посолнив та й кинув на піч, щоб їли. Як попоїли, то він сказав:

— Злізайте з печи, та підемо десь у гості.

Дівчата злізли з печи, Гриць натягнув на них драпочки, взяв менчу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку, та й вийшов з ними. Йшов довго лугами та й став на горі. У місячнім світлі розстелилася на долині річка, як велика смуга живого срібла. Гриць здригнувся, бо блискуча річка заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжчий. Задихався і ледве міг нести маленьку Доцьку.

Спускалися в долину до річки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою річкою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усієї сили кинув у воду.

Йому стало легше і він заговорив скоро.

— Скажу панам-суддям, що не було ніякої ради; ані їсти чого, ані в хаті затопити, ані випрати, ані голову змити, ані чого! Я карі приймаю, бо я завинив, та й на пшобенцю!

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро:

— Таточку, не топіть мене, не топіть, не топіть!

— Та як просишся, то не буду, але тобі-б ліпше, а мені однако терпіти, чи за одну, чи за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки жидам, та й знов бідуватимеш. Як собі хочеш.

— Не топіть мене, не топіть!...

— Ні, ні, не буду, але Доці вже ліпше буде, як тобі. То вертайся до села, а я йду заявлятися. Дивись, отцією стежечкою йди, геть, геть, аж угору, а там прийдеши до першої хати та й увійди, та й кажи, що так і так, тато хотіли мене утопити, але я випросилася та й прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра, кажи, може-б ви мене де найняли до дитини бавити. Гай, іди, бо то піч.

І Гандзуня пішла.

— Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як тебе пес надібає, та й роздере, а з бучком буде безпечніше.

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць заковував штани, аби перейти річку, бо туди була дорога до міста. Вступив уже у воду по кістки та й задеревів.

— Мисоца і сина, і святого духа, амінь.
Оченаш їжи еси на небесі і на землі...

Вернувся і пішов до моста.

M A II.

М А Й.

Данило чекав коло білої брами, дивився в панський сад і не важився зайти.

— Ніби я знаю, чї сюди можна йти, а як вибіжить та дасть у носок, а я звідки знаю, що не дасть?

То були біленькі, рівненькі стежки по панським городі, і він за них боявся бійки, бо лишень ними він міг до двора дістатися. Поки що чекав коло брами.

Всі мужики, багато їх мільйонів, уміють чекати довго і терпеливо. Як пан є в канцелярії, то вони чекають стоячи. Аби їх було не знати, як багато, то не дадуть за себе найменшого значка життя. Стоять тихенько, лиця їх поволеньки бовваніють, а вираз з лиця зсувається десь на плечі під сорочку. В стоячім сні вони півпритомні і безмежно байдужні, а урядник посеред них подобав на чорну мушку, що в густий мед залізла. Крайньому тому, найблизшому до урядницького столу, найгірше, бо він не може запасти в

цілковитий сон. Він що хвилі розтягає очі, аж під чуприну, і оглядається неспокійно. За ним пролуплюють очі й оглядаються сусіди і неспокій крайнього бушує аж до останнього, до того, що сперся на піч. Той крайній, як вітер на ниві, все неспокоїть усі колоски від дороги аж до суголовків.

Як пана нема в канцелярії, то вони сідають. Добро для них півгоднини спочивати — добро, як хоч одна рука, або одна нога відпочине. Злізаються на куну і присідають собі всякі частини тіла. Одні капелюхи тримають обережно, аби не зімнялися. Як вже добре стиснуться, то починають до себе пошепки говорити.

— Якби так трохи покурив люльки!

— Лишіть геть.

— А тютюн маєте купований?

— В мене на городі росте.

— Не говоріть, бо ще хто почує та...

Тоді всі запихають руки в пазухи і засувають свої скрутки з переду пазухи аж за плечі, бо ану-ж яка нужда пошукає. Шепти стихають, лиця деревіють, слина випливає з губів, а голови надають у долину. А як лучиться між ними який нетерплячий, то він так, як той крайній, не дасть усім спокійно на підлезі посидіти. Бо або рука йому за-

терпне, або якась біда його в сам хребет так ушпилить, що він не витримає і порушиться. За ним заворушаться сусіди, і гармонія спільного натиску пропадає. Починається уклад ніг і рук на-ново, і знов якась біда його руйнує.

— Такі люди нетерплячі, що господи! — скаже якийсь витривалий і зараз таки замкне очі.

Отак вони всі чекають, та так чекав і Данило коло брами, хоч був сам один. На нього спадала сонність і байдужність, і думки його мішались одна по-за другу. Як він ішов до пана, то мав дуже ясний план. Побачивши його, він мав скинути капелюха з голови і йти проти нього так, як бузюк по мляці *) ходить — обережно, поволеньки, щоб панського каміпчика не вразити. Як наблизиться вже дуже, то має витріщити очі на пана і дивитися так, щоб пан собі погадав: це якийсь дуже бідний. Потім приступить до руки, поцілує її з обох боків, дотулиться чолом долоні і трохи подасться назад. Спустить плечі донизу, шпурне капелюх по-за себе на землю, обітре рукавом губи і стане говорити.

— Я прийшов до пана найматися. Передні-

*) Черногуз на озері.

вок *) дуже прикрий, дітей четверо, а на то лишень латка города. Найматися муся, а роботу кожду знаю, бо я заробний чоловік. Та просю божої ласки та її панської, аби ми погодилися, аби пан дали мені корець орнарії таки зараз, аби дати жінці межі діти, а до служби я можу зараз ставати.

Перше слово пана буде:

— Ти, відай, злодій?

— Я, пане, що чужого стебла не порунтав.

— Чого брешеш, лайдаку, а то-ж подумана річ, аби мужик не крав! Хіба ти не мужик?

— Я цілком простий мужик, але я чужого не люблю кивати.

— То ти певне піяк?

— Я з горілкою собі не захожу, бо нема звідки.

— Гавкаєш як пес, та ти би вмер без горілки!

— Без горілки не вмер би, а без хліба та її можна!

— Ти з-мудра мені відповідаєш, бо ти був у кременалі, та там тебе розуму навчили.

— А най мене бог боронить! Я половину віку свого збув, а ще моя нога в арешті не була.

*) Час перед новим хлібом.

**) Ординарія—плата натурою.

— А на що-ж ти тільки дітей натеребив?

— То бог, пані, дає діти.

— То пін тебе такого навчив?

— Я з попом собі не захожу, бо то гроші коштує, я її до церкви не хожу, бо не маю в чім.

— То ти радикал та й не даєш попові з себе шкуру здирати?

— Я аби хотів що попові дати, то не дам, бо не маю, а він аби хотів здерти, то не зідре, бо не має, що здерти. Ми такі не сходимося...

Він знав наперед, що пан мусить чоловіка з болотом змішати, що мусить посміятися, аж потім прийме його на службу. Йшов певний себе, аж коло брами завагався. То був двір на другім селі, і він не знав, куди заходити до нього. А двір до того стояв на полі, і не було кого спитатися. І Данило чекав. Його лений план затемнювався, він чухався в потилицю і несеміливо заглядав у город.

— Вони тими стежками ходять собі на спацирок *), бо он як усинали піском.

Його очі блукали довго, аж синілиня на навччі, що блискотів перед двором.

— З отього хвоста мав би якийсь грей-

*) Спацерок — прохідка.

пір, аби так забіг та обома руками замотався в нього... Не знати, чи м'ясо його добре їсти?

Він оглянувся по хатах.

— Цей має того поля доста та й робить коло хліба добре. Ба, де він то все подіває?

Його думки розліталися на всі боки.

— Весна така красна, така красна, що раз!

Де далі він нічого не спостерігав... Сидів, як стовп, і чув, що буде спати. Аби не датися він роздерав очі, потирив рукою лице і скидався на нещасливого борця, що от-от здається на ласку і неласку ворога. За часок звалився одним боком до берега і, видко, хотів так урядитися, щоб ніби спати, а ніби чекати. Потім простягнувся ввесь і заплющив очі. Не проспав ще й одної цілої хвилини, як щось йому шепнуло:

— Спи, спи під панською брамою, та фірман так уперече батогом, що кров сикне!

Він зірвався, перестрашився, оглянувся довкола себе і став як підстрелений. Стояв секунду, махнув рукою й пішов від брами на лан. Заліз у траву й розложився до доброго сну. Привижався йому пан і його руки і білі стежки. Пан йому десь казав, щоб поклав каменюх на голову, але він не хотів.

— Я, прошу пана, бідний чоловік, я не

можу покласти капелюха на голову, бо я бідний, такий бідний чоловік...

Солодкий сон нагонив ті привиди, і він спав спокійно.

Сонце реготалося над ним, посиляло до нього своє проміння, пестило його, як мама рідна. Квіти цілували його по чорнім нечесаним волоссю, польові коники через нього перескакували. А він спав спокійно, а чорні ноги й чорні руки виглядали як прироблені до його цеглястого тіла.

КТЕНОБИ ЖИСТКИ.

КЛЕНОВІ ЛИСТКИ.

I.

Постіль застелена полотном, коло стола на задній і передній лаві засіли куми, на краю печи рядком діти. Вони поснуєкали рукави, як черідка перонелиць, що спочивають, але все готові летіти. Куми зате сиділи як вкопані, лишень руками досягали хліб або чарку горілки, але їй руки найрадше не рухалися-б, лишень спочивали-б зігнені в кулак на колінах. Не радо вони брали хліб і чарку. Каганець блимав на припичку й потворив з кумів великі чорняві тіні й кинув їх на стелю. Там вони поломилися на сволоках і також не рухалися.

Коло стола схилений стояв Іван, господар хати і тато маленької дитини, що її охрестили.

— Будьте ласкаві, мої куми, та заживте ще по одній. Хоч це не горілка, але болото. аю з мужиком то так завше: що де у світі є

найгірше, то він має те спожити, що до у світі є найтяжче, то він має те зробити...

— На то ми рожепі,—відповідали побожно куми. Як чарка обійшла колію, то Іван її поставив лігма коло пляшки, бо боявся, щоб не впала, така маленька, на землю.

— А закусіть... Та й дивіться, який мене клопіт найшов у самі живва, у самий вогонь. А я, бігме, не знаю що з цього має бути? Чи маю лишити живва та обходити жінку та варити дітям їсти, чи я маю лишити їх тут на ласку божу та й тягнути голоден косою? Бо вже має такє має бути, бо у такій час ніхто до хати не прийде за великі гроші. На тобі, Іване, дитину, та радуйся, бо ще їх мало маєш!

— Не парікуйте, куме, та не гнівить бога, бо то його воля, не ваша. А діти—ніна на воді, щось на них трієне—та й понесете всі на могилу.

— У мене не трієне, але там до є одго, там трієне. Жебрак аби таки не тузився до жінки, аби не дивився у той бік, де жінка, то б найлішше зробив. Тоді й бог не дасть...

— Куме, ви це нуєте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають плодитися.

— Коли-ж то люди, а то жебраки плодяться. А я тому кажу, що ти, жебраку, не плодья,

не розводься як миш, ти будь коптетний *)), як маєш на хребті дранку, як маєш шматок хліба, аби не був голоден, та й як тебе ніхто по лицю не лупить. Як ці три ділі маєш, та й має тобі бути добре, а від жінки геть уступися.

— Куме, Іване, дайте трошки спокій, бо жінка як то звичайно у таким інтересі—то їй не треба цього слухати, бо така бесіда не дає здоров'я. Колись иншим ліншим часом.

— Я вас дуже перепрошаю за мою таку бесіду, але ви гадаєте, що я за неї дбаю або за себе я дбаю?! Бігме не дбаю; най їх і зараз вихватав та й мене з ними! Овва, ото-ж ми втратили рай на землі і маєтки лишили!

Куми вже не обзивалися, не перечили, бо бачили, що Івана не переможуть, і хотіли, щоб скоріше виговорився, бо борше їх пустить спати. Іван встав від стола, спинився на серед хати, спустив рукава так, як діти на печі, і почав до них балакати.

— Та чому не летите з мої голови? Я вам розчищу і вікна, й двері,—гай!..

Діти васунулися на піч так, що їх не було вже видно.

— От, сарана, лиш хліба, та й хліба, та й хліба. А відки-ж я тобі того хліба паберу?!

*) Контетний—задоволений.

Та то би на дванадцятій сніп якийсь раз торгнути, то би який раз схилитися, то з поперека вогонь у пазуху сиплеться! То тебе кожне стебельце у серце дюгне!

Це було до дітей, а тепер він звернувся до кумів.

— А увечір лиш укажешся до хати такий, як віхоть, як мійка усотаний, а вони тобі в один голос—і жінка, і діти: нема хліба. Та й ти не йдеш бідний чоловіче, але ти тягнеш ціп та й молотини напотемки, аби завтра мали з чим іти в жорна. Та так тебе ціп і звалить на сніп, та й так і деревієш до ранку у сопу, аж тебе роса принаде. Та й лишень очі пролуниш, то зараз тебе та роса їсть, бо мало тебе біда їсть, ще вона вночі тебе найде! Промнеш очі та й точишся на лан такий чорний, що сонце перед тобою меркне.

— Іван, не журіться дітьми, бо то не лишень ви, але бог їм тато старший від вас.

— Я з богом за барки не ловлюся, але на що він то пускає на світ як голе в терня?! Ви, піп каже, дітей не навчаєте страху божого, ви їх самі посилаєте красти, — ей, де я годен так ганьбити! А коби коло моєї дитини і мамка, і нянька, і добродійка ходила, коби мені люди всього наносили, то й я-б, його-

мость *), знав як діти вчити. Але мої діти ростуть по бур'янах разом з курми, а як що до чого прийде, отак як тепер, то ніхто не знає, що вони цілий день їдять? Чи крадуть, чи жebraють, чи пасуть, а я відки знаю?.. Так, люди, ви самі знаєте, яке наше життя...

— Знаємо, куме, знаємо! Як не знати, коли самі у нім бродимо.

— Я на діти дивлюся, але я не гадаю, щоб воно було чемне, аби уміло до ладу зробити. Я лиш заглядаю, чи воно вже добре по землі ходить, аби його унхати на службу,—отцяго я чекаю. Я не чекаю, аби воно убралося в силу, аби путерії **) набрало, аби воно коло мене нажилося. Коби лиш багач або пап роззявив пащеку, а я його туди кидаю, аби лишень збутися! А потім воно бігає коло худоби, поги одна рана, роса їсть, стерня коле, а воно скаче та й плаче. Ти би йому завернув худобу, поцілував би його в ноги, бо ти його сплюдив, та й сумління тебе п'є, але минаєш, ще й ховаєшся від нього, аби не чув!

Аж почервонів, аж задихався.

— Та й росте воно в яслах, під столом, або під лавою, їсть кулаки, вмивається сльозами. А підросте, та й щось воно украде, бо

*) Йогомость—у Галичині так величають священика.
**) Сили, здоровля.

воно ніколи добра не знало та краденим хоче нагішитися. Дивинися — йде до тебе жандар. Скує тебе, наб'є тебе, як тварину, бо ти тато злодієві та й мусиш з ним бути у змові. Та й ти злодій на віки. Але це ще не решта, кінець ще напереді. Най би сини, ваша дитина, а людськнй злодій, най би зогнив у кременалі, бо злодія не шкода! Най би! А то вони возьмуть здоров'я та й дають до шпиталю лічити, а потім пускають иньємо до вїйта, аби тато платив кошта. З хати виганяють, під пліт викидають з бебехами! Йдеш до вїйта, по руках цідуєш: «вїйточку, виберіть мене із цієї кари». Ти, кажє вїйт, бідний чоловік, та може тебе випустим, але яку я вигоду буду мати за твою вигоду?—Стисненє плечима, складешся, як цизорик та й кажє: «місяць вам буду за дурно еслужити»... Так чи не так, люди, правду кажу, чи брєпу, як неє?!

— Все так, цілий гатунок такнїй, одного слова не замилили!

Іван аж тремтів увесь, чув на собі цілу вагу страшних своїх слів.

— Аби ви не казали, люди, що кричу над головами своїх дітей, як ворон над стєрвом,— не кажіть, люди, не кажіть! Я не кричу, я правду говорю, мій жаль криче, серце криче...

Очі його замалилися і в них появилася

страшна любов до дітей, він шукав їх очима по хаті.

— Бо виглядає так, що я свої діти геть позбиткував, гірше, як темний ворог. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув зперед очей сьогодні і завтра, і рік, і другий і подивився на мої діти, що вони там діють? А що я уздрів, то й сказав. Я пішов до них у гості, та й кров моя застигла на їх господарстві...

По хвилі.

— Якби до тої Канади не було морів, то я би їх у міх забрав та й пішки туди за ними йшов, аби їх занести далеко від цього поругання. Я би ті моря берегами обходив...

Куми забули були за відпочинок, а тепер собі нагадали, хутко повставали й пішли.

II.

Рапо.

Діти обідали на землі, обливали назухи і шепестіли ложками. Коло них лежала мама марна, жовта і клала коліна під груди. По чорнім, нечесаним волоссю спливала мука й біль, а губи заціпилися, щоб не кричати. Діти з ложками у роті оберталися до мами, дивилися і знов оберталися до миски.

— Семенку, ти вже наївся?

— Вже,—відновів шостилітній хлопець.

— То возьми віничок, покропи землю та й підмети хату. Мама не годна нахилитися, бо дуже болить усередині. Не кури дуже.

— Уступіться, бо через вас не можу замітати.

Мама звелася й поволілася на постіль.

— Семенку, а тепер гарно вмийся, і Катруся, і Марія най вмийються, і побіжи в жбанок води начерпнути, але не впадь у криницю. не схиляйся дуже.

— Семенку, піди та нарви огірків у решето, аби мама в горшку цакваєшла, бо я вижу, що буду слаба, та не будете мати, що з хлібом їсти. Та й нарви хрону і вишневого листя. Та не сотай огірчиння, але рви попри саме біло!

— Семенку, здійми з грядок сорочки, аби я полатала, бо ходите чорні, як ворони.

Семенко все бігав, усе робив, що мама казала, і раз-по-раз поштовхував молодші сестри й казав, що дівки не знають нічого, лишень їсти.

— Вони ще малі, Семенку! Як виростуть, та й будуть тобі сорочки прати.

— Я наймуся, та й там мені будуть сорочки прати.... я їх не потрібую.

— Не тішся. дитинко, службою, бо не раз будеш свої дні оплакувати.

— Ади татко зросли у службі, та й нічого їм не бракує.

— І ти зростеш у службі, аж шкура буде лускатись від того росту. Але ти, Семене, не балакай, але збирайся татові нести обід. Він десь такий голодний, що йому очі за тобою продивилися.

— Я мусю татову палицю брати, аби від неї обганятися.

— А як загубиш, та й буде тато нас обох бити. Та не йди простоволосній, але візьми хоч татів капелюх.

— Той капелюх лиш на очі падає, що не видно дороси.

— Вимий жбанок та й сні борсцю.

— Ви мене не вчіть тільки, бо я знаю.

— Семенку, а дивися, аби тебе пси не кусали.

III.

Дриботів ногами по грубій верстві пороху й лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти.

— Фіть, заки я зайду, то це сонце мене порядно спарить. Але я собі заберу волосся так, як жовнір, та й буде мені лишче йти.

Поклав обід на дорогу і збірив волосся на верх голови, аби приложити його капелюхом, і виглядати, як обстрижений жовнір. Очі сміялися, підскочив і покотився даліше. Та волосся з-під широкого капелюха зсунулося на потилицю.

— Це пустий капелюх, най-по як я наймуся, та я тоді собі капелюшок... .

Лишень облизався. Пройшовши шмат дороги, він знов поставив обід на землю.

— Я змалюю собі велике колесо із спицями.

Сів насеред дороги в порох і обводив довкола себе палицею, потім рисував проміні в колесі. Далі зірвався, перескочив по-за обід і побіг дуже зрадуваний.

До кожних воріт закрадався, зазірав — чи нема на подвір'ю пса і аж тоді борзенько перебігав. З одного обійстя вибіг пес і пустився за ним. Семенко співорив *), заверещав і сів з обідом. Палиця також впала на дорогу. Довгенько скулений сидів, чекав пса, щоб кусав. Потім зважився подивитись і побачив над собою чорного пса, що спокійно стояв коло нього.

— На, на, циган, на кулеші *), але не ку-

*) Співорити—заплакати.

***) Кулеша—страва, ніби лемішка з кукурузяного бо рошна.

сай, бо болить дуже та й штроф *) твій газда буде платити. Та він тобі ноги положить за той штроф.

Щипав з платка кулеші, метав псові по пматочку і сміявся, що він на воздусі хапає. Пес мав роззявлену морду, і він і собі рота роззявляв.

— А ти чий, шибенику, що пси по дорогах годуєш? А в поле що понесеш?

І якась жінка гупнула його в шию.

— А-як, ви ще бийте, як пес хотів мене роздерти!

— Ати чий такий чемний?

— Я Івана Петрового, але мама мали дитину та й слабі, а я мусю нести обід, а мене пси кусають, а ви ще б'єте...

— Ой, як я тебе била... Куди-ж ти несеш їсти?

— Татові несу на лан коло ставу.

— Іди зо мною, бідо, бо я також несу туди обід.

Пішли разом.

— А хто обід варив?

— Мама варили, бо я ще не вмю, а Марія і Катерина ще менші від мене.

— То не слаба мама?

*) Штроф—штраф.

— Чому не слабі, так качаються по землі, так стогнуть, що аж! Але я за них роблю...

— Ото, ти робітник!

— Ви не знаєте та й говорите пусте. Ану, запитайтеся! мамі, який я розумний! Я оче-
напі знаю цілий...

Жінка засміялася, а Семенко здвигнув плечима й замовк. За ним біг пес, а він ніби-то кидав йому кулепі й загулював іти за собою.

IV.

Три дні опієля.

Посеред хати сидів Семенко і сестри, і по-
човки з маленькою дитиною стояли. Коло них миска з зеленими накришеними огірками і хліб. На постелі лежала їх мама, обложена зеленими вербовими галузками. Над нею сипів ріій мух.

— Понаїдайтеся та й тихо сидіть, бо я понесу дитину до Василихи, аби поплекала. Тато казали, аби нести рано, внолудне й надвечір, а увечір вони самі вже прийдуть.

— Семезу, не переломи дитину.

— Я гадав, що ви спали. Тато казали да-
вати вам студеної води і булку їсти. Марія така чемна, то вона ту булку ухватила і вку-
сила вже раз. Але я набив та й відоїмив. Їстимете?

— Не хочу.

— Тато зсукали ще свічку та й казали, що, як би ви умірали, аби вам дати у руки її засвітити. Коли я не знаю, коли давати?...

Мама подивилася великими блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і безсильний страх зійшлися разом в очах і разом сплюдили дві білі сльози. Вони викотилися на повіки й замерзли.

— Тато рано в хоромях *) також плакали, так головою до одвірка лупили! Заплакани взяли косу та й пішли.

Взяв дитину і вийшов.

.

— Семенку, аби ти не давав Катрусю і Марійку, і Василька бити мачусі. Чуєш? Бо мачуха буде вас бити, від їди відгоняти і білих сорочок не давати.

— Я не дам та й татові буду казати.

— Не поможе нічого, синку мій наймилий, дитинко моя найзолотіша!.. Як виростеш, аби ви межі собою дуже любилися, дуже, дуже!.. Аби ти помагав їм, аби не давав кривдити.

— Як я буду служити та й буду дужий, то я їх не дам, я буду до них що-неділі приходити.

*) Хороми—сіни.

— Семенку, аби ти просив татка, що мама наказувала, аби вас любив...

— Ізжте булку.

— Співай дитині, най не плаче.

Семенко хитав дитину, але співати не вмів.

А мама обтерла долонею сухі губи й заснівала.

У слабім, уриванім голосі вилівалася її душа і потихеньку спадала межн діти й цілувала їх по головах. Слова тихі, певні, говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полі, і нікто їх позбірати не годен, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати й полетіти в пусте поле за листочками.

С И И И.

С И Н И.

Присвячую мійому другові
Левкові Бачинському.

Старий Максим волочив яру пшеницю кінцями добрими, молодими. Борони літали по землі, як пера. Максим кинув капелюх на ріллю, сорочка розіпнилася і впала, аж на плечі. Хмара куряви з-під борін засинала його сивий чупер *) на голові і на грудях. Він галабував, лютився, а люди з сусідніх пив говорили до себе:

— Старий пес, все листий, але молоді коні ще міцно тримає; багатир і замолоду добре годований, та втратив обох снів і відтоді все кричить і на полі, і в селі.

Максим спинив коні.

— Старі кості, як стара верба, на вогонь добрі, а з кінцями бігати ні до чого. Як ноги погинаються коло коней, а в танці подаються, то такі ноги, най не кажу, що варт. Лізь, діду, на піч, пора вже прийшла!

*) Чупер—чуприна.

То він потряс сивою головою поїд чорні, кінські гриви та кричав далі:

— Та на ніч, бра*), я ще годен вилізти, але ніч студена, облупана. Образи на стінах почорніли, а святі дивляться на пусту хату, як голодні пси. Стара ціле життя обтикала їх барвінком та васильком та голуби перед ними золотила, аби ласкаві були, аби хата ясна була, аби діти росли. Та хоть їх багато, а всі вони до нічого, святці. Синів нема, стару занорвав у землю, а ви, боги, мусяте вибачити за барвінок,—було лишче дбати... Ану, Звіздочолій, поки нам бог назначив, берімся, бра, до цієї землі.

І ходили вони з одного кінця на другий, затулені курявою, а борони кусали землю, гаркотіли, роздранували її, щоб зернові вчинити м'ягко ложе.

— Ти, Босаку, ти не є жадеп кінь, ти пес, ти всі плечі мені обгриз, знак на знакові скусав, а скусав. Не єйнай хоть ти мене, бо так мене життя насіпало, що ледве на ногах стою. Й тобі вдосвіта сиплю овес, ще сам нічого не ївши, я тебе вичісую, я тебе старими сльозами поливаю, а ти кусаєш. Звіздочолій у мене чоловік, він чорними очима за мною во-

*) Бра—браття.

дить, він мене жалув, він своєю гривною обтирає дідові сльози, а ти, поганий, серця не мавш. Ще недавно ти цілий жмут мого волосся вирвав і пустив під ноги в гній. Так не належить робити, бо хоть ти дуже красний кінь, але за це поганий. Жидам тебе не можу продати, але якби прийшов до мене святий Юрій, то, бігме, подарував би тебе, абиць з ним ішов, змії розбивати. Робити землю ти не здатний, бо в тобі спокою нема.

То він слинив пальці, вимивав рапу на плечах та присипав порохом.

— Гей, коні, ідім, ідім!..

А борони притихали, земля подавалася, розсипувалася, Максимові ноги чули під собою м'яккість, ту м'яккість, яка дуже рідко гостить у дупі в мужика; земля дає йому ту м'яккість, і за те він її так любить. І як він викидав жменею зерно, то приповідав: «Колисочку я вам постелив м'ягеньку, ростіть до поба!»

Максим заспокоювався, не кричав та нагло задержав коні.

— Та якого дідька боліш ти, стара корсо, хрупавш у кождім замку, кривуле?

То він оглянувся позад себе тай побачив попри борони довгу нитку червоної крові і сів.

— Скло залізло, маттері твоїй. Тепер во-

лочи, а ниви недоробленої не лишинц. хіба єи розскочини у кусні. А ти, небого ниво, малній спасибіг будеш мати з цієї старої крові, бо стара кров, як старий гній, ніц не родить; мені утрата, а тобі ніякого знеку.

Криваючи він випряг коні, повів до воза та наклав перед них сіна.

— Ти, сонце, не захмурюйся на старого, що за борзо рэбить полудне; старий не мав, чим ходити... .

Віц витяг з торби хліб, солонину та пляшку і вимив рану горілкою; потім відірвав кавалок рукава, завив ногу і зав'язав мотузом від міха.

— Тенер або боли, або переставай, або як хочеш, а волочити таки будеш!

Напився горілки, взяв хліб, кусав його та на-ново сердитий вигукував:

— Це хліб! Ним лиш коня жидівського чесати, бо на добрім коні шкіру зідре!... Приходять до мене роєм ті підтьопані: «Діду, — кажуть, — ми вам пекти будемо, прати будемо, зашип'ять нам поля». — Ці подерті суки гадають, що я їм поле тримаю? Як умру, то най на моім полі чічки *) ростуть, та най своїми маленькими головами кажуть. Отченанн за діда.

*) Чічка—квітка.

Зі злости ишурив хлібом далеко на ріллю.

— Зуби здригаються від цього макуха...
Пиймо, Максимку, горілки, вона гладко йде...

— Мой, мовчи, не гавкай над моєю головою,—кому взявся співати? Оцьому обдертому та обгризеному дідові? Лети собі геть до неба, скажи своєму богові, що най не посилає мені дурну пташу з співом, бо як він такій потний, най мені пішле моїх синів. Бо із-за його волі я лишився сам на всій землі. Най твій бог співанками мене не гулить, — забірайся!

І він кинув грудкою землі в жайворонка, та жайворонок ще краще почав співати над його головою й не хотів летіти до бога.

— Ти, пташко, ти ніц і ніц не розумієш. Як малий Іван вгаляв за тобою, аби тебе ймити, як шукав твого гнізда по межах та грав на сонільці, то ти тоді, пташко, розумно робила, щось співала, так треба було робити. Твій спів і Іванова сонілка йшли низом, а по-верх вас сонце, і всі ви синили божий глас і надо мною, і над блискучими плугами, і над всім миром веселим. А крізь сонце бог, як крізь золоте сито, обенпав нас ясністю, і вся земля, і всі люди виблискували золотом. Так

²⁾ Гулити - дурити.

то еоше розчинило весну на землі, як у великім кориті.

— А з того корита ми брали калачі, а калачі стояли перед музиками, а молоді в квітках любилися і йшли до шлюбу, і котилася весна як море, як зотона; та тоді, пташко, твій спів сипливав в моє серце, як різка вода в новий збллок...

— Іди-ж собі, пташко, в ті краї, де ще калачів не забрали, а дітей не порізали.

Обома руками взяв він свою сиву голову та й схилився до землі.

— Встид тобі, сивий волосе, встидайся, що приновідаєш та приспівуєш, як плаксива баба, бо ніщо вже тобі на цім світі не поможе...

— Ех, сини мої, сини мої, де ваші голови покладені? Не землю всю, але душу би-м продав, аби-м кервавими ногами зайшов до вашого гробу. Господи, брешуть золоті книги по церквах, що ти мав сина, брешуть, що-сь мав! Ти свого воскресив, кажуть. А я тобі кажу: воскреси їх; я тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них. Ти видиш цілий світ, ало над моїми гробами ти отемнів... .

— Най тобі оця синя баня так потрібає, як моє серце... .

— Та прийдіть котра до старого; ніби ви їх не обіймали, моїх синів, та не лягали в

білу постіль? Та вони були, як дуби кучеряві... Та принеси на руках байстрятко, не встидайся, приходь. Дід тобі всі коверці під ноги підкне, а байструкові порубав все полотно найтонше на пелінки. Бо ти ходиш без вінка та плачеш від паруги... .

І дід здохмив обидві руки вгору і кликав ними до цілого світа:

— Ходи, невісточко, ходи до тата, нам пона не треба!

Голосно заривав, приліг до землі і нею, як хустиною, обтирає сльози і почорнів. Та ще бігав далі:

— Або приходь хоть ти, коханко, без дитини, та на твоїй шиї я вздрю його руки, а на твоїх губах зачервоніють його губи, а з твоїх очей, як з глибокої криниці, я виловлю його очі і схочу їх в моє серце, як у коробку. Я, як пчел, занюхаю його чупер на твоїй долоні... Коханко, приходь і ратує старого!

— Ти ще є на світі, а їх нема жадного; то найдіть дорогу до мене та принесіть вість. Насинте студеної роси на мій сивий волос, бо він мене пече кожний, як розжарений дріт. Моя голова налиться від того вогню.

І рвав з голови сиве волосся та кидав на землю.

— Сиве волосся, пали землю, я не голен
вже тебе двигати!

До решти обезсиленої приліг до землі і
лежав довго мовчки, а потім лагідно розка-
зував:

— Послідній раз прийшов Андрій; він був
у мене вченні. «Тату, каже, тепер ідемо во-
ювати за Україну».—За яку Україну?—А він
підоймив шаблею груду землі, та й каже:
«Оце Україна, а тут, — і справив шаблею в
груди,—отут її кров; землю нашу йдем від
ворога відібрати. Дайте мені, каже, білу со-
рочку, дайте чистої води, аби-м обмився, та й
бувайте здорові»,—як та його шабля бли-
снула та й мене засліпила.—Сину, кажу, та є
ще в мене менший від тебе, Іван, бери й його
на це діло; він дужий, най вас обох законаю
у цю нашу землю, аби ворог з цього коріня
її не виторгав у свій вік.—«Добре, каже, тату,
підемо обидва».—Та як це стара вчула, то я
зараз видів, що смерть обвилася коло неї бі-
лим рантухом. Я подався до порога, бо-м чув,
що її очі випали і покотилися, як мертве ка-
міння по землі. Так мені здавалося, але світло
на її чолі вже погасло...

— А рано вони обидва виходили, а стара
сперлася на ворота, та не говорила, але так
здалека дивилася, як з неба. А як я їх скидав

на колії, то-м казав: «Андрію, Іване, взад не йдіть, за мене пам'ятайте, бо я сам, ваша мама на воротях умерла»...

До самого вечора Максим водив коні по ниві, та не кричав уже, геть замовк. Діти, що вівці гнали, люди, що плугами поуз нього дзвонили з ляку, не поздоровляли його. Замазанній грязюкою, обдертий, кривий, він неначе западався в землю.

Пізнім вечером, як Максим пообходив корси та коні та подоїв вівці, увійшов до хати.

— Ти, небого, геть затихла, замертвіла, як би в тебе хто ніж упхав, не годна-сь слова сказати... Та я в тобі ще розгрібу трохи вогню...

Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, по-вечеряв і затих. Потім прикляк до землі і молвив:

— А ти, мати божа, будь мовою газдинею; ти з своїм сином посередині, а коло тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох.

З М І С Т.

	СТР.
Василь Стефаник	3
Синя книжечка	5
Підпись	11
Лист	19
В корчмі	27
Стратився	35
Лесева фамілія	43
Катруся	51
Мамин синок	61
Осінь	69
Новина	77
Май	83
Кленові листки	93
Сини	109

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ.

Франко.—Отець Гуморист. 48 ст.	20 к.
Франко—Як ченці дітей навчали. 12 ст.	10 к.
Черкасенко.—Сашків кінець. 20 ст.	5 к.

ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА:

Амнуель.—Марат. П'єса на 1 дію	15 к.
Бедзик.—Люди, чуєте! (До комуни). П'єса 3 одм.	15 к.
Винниченко.—Голота. П'єса на 5 одмін.	25 к.
Головко.—В червоних шумах.	20 к.
Дубровський.—Підручник театрального гриму.	15 к.
Мамонтів.—Драматичні етюди („Третя ніч“, „Захід“).	25 к.
Мамонтів.—Над безоднею. Драма в 3-х акт.	15 к.
Манастирська.—Масниці. П'єса для дітей на 1 дію	25 к.
Манастирська.—Новий рік. П'єса для дітей на 1 дію	25 к.
Манастирська.—Осінь. П'єса 1 д. з піснями	25 к.
Муринець.—По ревізії. Комедія на 3 дії	15 к.
Рижов.—Чудо. Бувальщина на 1 дію	5 к.
Сліпкова.—Тернами. Постановка на 4 картини до Шевченківських роковин	25 к.
Старицький.—Ой, не ходи, Грицю, та на вечор- ниці. П'єса на 5 дій	30 к.
Степовий.—Боротьба. П'єса на 3 дії	15 к.
Тобілевич.—Сава Чалий. Трагедія на 5 дій	35 к.
Яновська.—Як вони допомагали. П'єса на 4 одміни	30 к.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

ХАРКІВ, пл. Тевелева, № 4.

Філії, торговельні контори та крамниці по всіх губер-
ніяльних та окружних містах У. С. Р. Р.

348045

25 45

Ціна 35 коп.

В 2.626

1936

**БІБЛІОТЕЧКА
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

В. СТЕФАНІК

ОПОВІДАННЯ

**ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ**